

**ТИЛ, АДАБИЁТ, ТАРЖИМА, АДАБИЙ
ТАНҚИДЧИЛИК: ЗАМОНАВИЙ
ЁНДАШУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР**

халқаро илмий-амалий анжуман материаллари

ТЎПЛАМИ

2022 йил 15 апрель

Бухоро

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги
Бухоро давлат университети**

**ТИЛ, АДАБИЁТ, ТАРЖИМА, АДАБИЙ
ТАНҚИДЧИЛИК: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР
ВА ИСТИҚБОЛЛАР**

**мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман
материаллари**

ТЎПЛАМИ

Бухоро - 2022

«Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар» халқаро илмий-амалий анжумани материаллари. Бухоро – 2022. - 234 бет

Бухоро давлат университетида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 мартдаги 101-ф-сонли фармойиши билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида 2022 йилда халқаро ва республика миқёсида ўтказиладиган илмий ва илмий-техник тадбирлар режасида белгиланган тадбирларнинг бажарилиши мақсадида 2022 йил 15 апрел куни **“Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар”** мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани бўлиб ўтади.

Масъул муҳаррир:

Менглиев Баҳтиёр Ражабович – филология фанлари доктори, профессор

Таҳрир хайъати:

Н.Б. Атабоев, О.М.Файзуллаев, М.Б. Аҳмедова, З.Р. Собирова, Л.Ж. Жалилова

Тақризчилар:

Жўраева Малоҳат Муҳаммадовна – филология фанлари доктори,
профессор

Қаршибаева Улжан Давировна - филология фанлари доктори, профессор

Мақолаларни тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Инглиз адабиётшунослиги кафедраси доценти, ф.ф.ф.д. М.Б.Аҳмедова

Ушбу тўпلامда жамланган мақолалар хорижий тилларни ўқитишнинг замонавий ёндашувлари ва истиқболлари, корпус лингвистикаси масалалари, медиалингвистика ва лингвистик тадқиқотлар, қиёсий адабиётшуносликнинг долзарб муаммолари, Ўзбекистонда таржима мактаби яратиш ва уни ривожлантиришда инновацион ғоя ва технологияларни қўллаш масалалари доирасида мутахассисларнинг тажриба ва фикр алмашинувини таъминлашга хизмат қилади.

O‘ZBEK SHE’RIYATIDA QISH FASLI TASVIRI VA RAMZIY MA’NO

Sohibova Zarnigor Nusratilloevna

BuxDU O‘zbek tili va adabiyoti

kafedrası tayanch doktoranti

+998934553400

sohibovazarnigor81@gmail.com

Annotatsiya: She’riyatida yil fasllarini badiiy talqin etish o‘zining chuqur ildizlariga ega. Mumtoz va zamonaviy shoirlar nazmida yil fasllarining poetik tasviri inson umriga nisbat berilishi, lirik qahramonning ruhiyat manzaralarini aks ettirishi, she’riy asardan falsafiy xulosalar chiqarishning muhim vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada qish fasliga bag‘ishlangan she’rlar tahlilga tortilgan, bu fasldagi tabiat manzarasi va inson ruhiyati o‘rtasidagi o‘zaro uyg‘unlik ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: qish fasli, ramz, mumtoz adabiyot, zamonaviy adabiyot, tashxis, metafora, ijtimoiy mazmun.

Adabiyotda qish fasliga bag‘ishlangan she’rlar bahor va kuzga qaraganda nisbatan kam uchraydi. Mumtoz adabiyotda zimiston deb tilga olinadigan bu fasl inson umrining keksalik davriga qiyoslanadi. Jumladan, M.Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk” asarining turli o‘rinlarida qish va yoz bahsiga bag‘ishlangan yigirmadan ortiq to‘rtliklar mavjud. Ushbu to‘rtliklarda qish kuz bilan uyg‘unlikda bahor va yozga qarshi qo‘yiladi. Fasllar jonlantirilib, o‘zlarining ustun tomonlaridan bahs etadilar. Ushbu bahsda esa qish yengiladi. Bunda tashxis – jonlantirish san’ati asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Mumtoz adabiyotdagi qish fasli tasvirini birlashtirib turadigan umumiy jihatlar qish – azob va qiyinchilik, yoz – farovonlik, baxt-saodat ramzi sifatida gavdalanishida ko‘rinadi. Shuningdek, Navoiy va Ogahiyning “Qish” radifli g‘azallari, Boburning qish haqidagi ruboiylari insoniy dardlar va xalq hayotiga yaqinligi bilan badiiy qimmat kasb etadi.

Abdurashid Abdurahmonov Qoshg‘ariy “Devon”idagi to‘rtliklarga munosabat bildirib, yozadi: “Mavsum – Yoz yoki Qish haqidagi qo‘shiq deb bo‘lmaydi. Balki u adabiy san’at – hayotdagi ma’lum bir tiplar, voqealarni ramziy obrazlar orqali tasvirlash usulidir. Zotan, qadimgi turkiy xalqlar adabiyotida yaxshilik Yoz, yomonlik Qish majozii bilan tasvirlanishining o‘ziga xos an’analar mavjud” [Abdurahmonov, 1997: 55]. Olim fikrlarini asoslash uchun “Oltoy turkiylarining qadimiylik qatlamlari saqlangan” “Maday qora” eposini keltiradi.

Turkiyshunos S.V.Kiselyevning qish va yoz obrazlari haqidagi fikrlari ham ahamiyatli. Unga ko‘ra “...qadimgi turkiylar o‘rtasida Yoz va Qish faqat fasllar nomi sifatida emas, balki qahramonlar fazilatini ifodalovchi umumlashma tasvir ekanligi” [Abdurahmonov, 1997: 56] aytiladi. N.Rahmonovning tadqiqotlarida ham Yoz va Qish turkiylarning majozii tasvirlaridan biri bo‘lganligi ta’kidlanadi. “Fusuli arbaa” qasidalar turkumining manbalarini o‘rgangan olim G.Boltayeva qish fasli haqida mumtoz adabiyotda yozilgan asarlar haqida ishonchli ma’lumotlarni beradi.

Cho‘lpon “Yana qor”, “Qish kechalari”, “Qish oldida”, “Qor”, “Bu yerning qishi” kabi she’rlarida qish faslining o‘ziga xos obrazini yaratadi. Bu she’rlarda mumtoz an’analar davom ettirilgan. Shoirning “Qish kechalari” she’rida qish kechasi tasvirini berish bilan birga bolalikning ikki xil: baxtiyor bolalik va yo‘qsil yetim bolalar taqdiriga achinish tuyg‘ulari aks etgan.

Tashqarida qor-bo‘ron, // Zahar to‘kar qora qish.

Undan qo‘rqib to‘xtalmas // Sizda o‘ynash va kulish.

Ammo bu xil sevinchlar // Hammada ham bo‘lmaydi.

Hammaning ham bolasi // Qishda o‘ynab-kulmaydi [Cho‘lpon, 1991: 430].

Yuqoridagi satrlar ijtimoiy mazmun bilan sug‘orilgan. Qor aslida oqlik, poklik ramzi bo‘lsa-da, oddiy va yupun xalq uni sog‘inib kutmaydi. Chunki xalq farzandlari qorbo‘ron o‘ynashi uchun oyog‘ida va ustida issiq kiyimi bo‘lmagan. Shuning uchun bo‘lsa kerak, shoir qorni zaharga

o'xshatadi. "Qora qish" sifatlashi ham uning sovuq havosi, izg'irinlariga ishora. Bunda yetim bolalar hayotidagi mushkulot va qiyinchiliklar qish bilan parallel qo'yiladi.

Cho'lponning "Qish oldida" she'ri tabiiy muvozanatga muvofiq ko'klam, yoz va kuzdan so'ng qishning kelishi bilan boshlanadi. Shoir qishning boshlanish oldidagi manzarasini "yana bo'shlik", "har narsada bir qayg'i", "rangi so'lishlik", "har narsada tinsizgina bir dod" kabi ifodalar bilan beradi:

Ko'klam ketidan yozni uzatdik, u-da ketdi,

Kuzning-da bulutli, qora davri kelib o'tdi.

Barglar yana sarg'aydi, to'kildi... yana bo'shlik...

Qushlar yana to'p-to'p qochalar... qarg'a, faqat, shod!

Har narsada bir qayg'i, kadar, rangi so'lishlik...

Ichdangina, tinsizgina har narsada bir "dod"... [Cho'lpon, 1991: 448]

Keyingi bandda dunyoning bir kamligi "dunyo kiyimi yirtiq", oq va qora, yaxshilik va yomonlik, zulmat va nur singari qarashlar esa "oqlik ichida qop-qora ko'z" tarzidagi ifodalar bilan beriladi. Ushbu fikrlar Cho'lponning Sharq mumtoz falsafasi sarchashmalaridan suv ichgan yuksak tafakkuridan dalolat berib turadi.

Cho'lpon she'riyati bilan yaqindan tanish kitobxon ushbu she'rda shoirdagi isyonkor ruhning tin olishi, tabiat, zamon va ijtimoiy muhit bilan biroz murosaga kelish kayfiyatini tuyadi. Bunda kurashchanlik emas, balki tabiat va jamiyatga teran nigoh bilan boqish, zohirdagi har bir holdan hikmat izlash ruhi hukmron. Shoironing tili bilan aytsak, "Ichdangina, tinsizgina har narsada bir dod" holati ifodalangan.

Elbekning tabiat mavzusidagi she'rlarida ham Cho'lpon an'analariga ergashish yorqin sezilib turadi. "Qish she'ri" bu jihatdan e'tiborli:

To'ngdirguvchi, muzlatguvchi oppoq qush,

Parlarini yerga socha boshladi...

Oqar suvning nag'masini tindirdi,

Qo'lidagi cholg'usini sindirdi [Elbek, 1990: 81].

E'tibor berilsa, qishning qorlari "to'ngdirguvchi, muzlatguvchi oppoq qush"ga o'xshatiladi. Parlar esa qor parchalari. Manzara juda tabiiy: qor parchalari qush parlari yanglig' yerga sochiladi. Yoxud qishda daryo, ariqlarning suvi oqishdan to'xtaydi. Buni shoir poetik usulda she'rxonga yetkazadi. Shoironing ushbu she'ri mohiyatan Cho'lponning "Yana qor" she'riga hamohang. Buni ular yaratgan ohorli tashbehlar va poetik manzaralar misolida kuzatish mumkin. Cho'lpon, avvalo, qorning oqligini nazarda tutib oq kafanga o'xshatadi. Bu she'riyatimiz uchun yangi tashbeh. Qolaversa, uni parlarga qiyos etadi:

Yana qor. Oq kafan o'raldi yana,

Yana ko'k quydi yerga parlarini [Cho'lpon, 2013: 95].

Yoxud Cho'lpon yozadi:

To'ngdirguvchi zahar sovuq tunda

Beva-bechoralar yomonlaylar [Cho'lpon, 1991: 424].

Elbekda:

To'ngdirguvchi, muzlatguvchi oppoq qush...[Elbek, 1990: 81]

Ko'rinadiki, fikr ifodasida mushtaraklik mavjud. Ikkala shoir ham qishning xususiyatlaridan kelib chiqib, sifatlashlar va o'xshatishlar (to'ngdirguvchi zahar sovuq tun, to'ngdirguvchi, muzlatguvchi oppoq qush) qo'llaganlarki, bunday ifodalar qish manzarasini o'zida yorqin ifoda etadi. To'ngdirguvchi so'zi jadid adabiy tilida qo'llangan. Ushbu so'z "to'ngmoq" fe'lidan olingan bo'lib, "muzlab qotib qolmoq", "muzlamoq" degan ma'nolarni bildiradi [O'TIL, 2007: 239]. Demak, ikkala shoirda ham "to'ngdirguvchi" sifati "muzlatguvchi" so'ziga sinonim sifatida ishlatilgan. Shu bilan birga, har ikki shoirda ham qishga bag'ishlangan she'r faqat tabiat mavzusidan bahs etmaydi, balki o'sha davrdagi muhit, xalqning og'ir yashash tarzini ham ifoda etadi. Chunki sovuq qishning kelishi xalq uchun xursandchilik hisoblanmagan, issiq kiyim, issiq uy ular uchun orzu bo'lgan. Ko'rinadiki, she'rda peyzaj lirikasi bilan birga ijtimoiy mazmun ham ta'sirchan ifoda etilgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, zamonaviy o'zbek she'riyatida qish fasli tasviri berilgan she'rlarning o'ziga xos o'rni bor. Tahlillardan ko'rinadiki, bunday she'rlar faqat peyzaj lirikasining namunasi emas. Qish faslning poetik tasviri o'zida bir qator ramziy ma'nolarni ham tashiydi. Jumladan, tahlil qilingan she'rlarda qishning "qarigan qish boboy", "qora qish", "har tarafda bir qayg'i" sochgan tarzidagi ifodalarida xalqning sermashaqqat va og'ir turmushi, qalban yolg'iz lirik qahramon kechinmalari, uning ruhiyatidagi mahzunlik kabi ma'nolari ifoda etilgan.

Adabiyotlar:

1. Абдурахмонов А. "Қиш ва Ёз" мунозараси... // Мулоқот, 1997. № 3. – Б. 55-57.
2. Алишер Навоий. Асарлар. 15 томлик. III том. Хазойин ул-маоний: Бадойиъ ул-васат. – Т., 1965. – 416 б.
3. Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Маҳрами асрор топмадим. – Т.: Ёзувчи, 1993. – 80 б.
4. Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Ғарибинг андижонийдур. – Т.: Шарқ, 2008. – 288 б.
5. Boltayeva G. Alisher Navoiy "Fusuli arbaa" qasidalar turkumining manbalari va g'oyaviy-badiiy tahlili. Monografiya. – Navoiy, 2020. – 100 b.
6. Огаҳий. Асарлар. VI жилдлик. I жилд. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. – 392 б.
7. Чўлпон. Яна олдим созимни. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1991. – 576 б.
8. Чўлпон. Асарлар. I жилд. – Т.: Akademnashr, 2013. – 372 б.
9. Элбек. Танланган асарлар. – Т.: Шарқ, 1999. – 288 б.
10. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 4-жилд. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007. – 606 б.

“ҒАРБУ-ШАРҚ ДЕВОНИ”ДАГИ ТАСАВВУФИЙ ҒОЯЛАР САДРИДДИН САЛИМ БУХОРИЙ ТАРЖИМАСИДА

М.М.Маҳмудова

БухДУ немис ва
француз тиллари кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада ўзбек таржимашунослигида ўзининг беқиёс ўрнига эга мутаржим, серқирра зуллисонайн ижодкор, тасаввуфшунос олим, шоир, Садриддин Салим Бухорийнинг “Ғарбу-Шарқ девони”даги тасаввуфий ғояларни таржима қилишдаги маҳорати ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: таржимашунос, Гётешунос, ижодкор, таржима, таржимонлик, образ, фаолият, дурдона, тадқиқ, мутаржим, девон.

Садриддин Салим Бухорий Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони” таржимаси жараёнида ҳам шоир, ҳам тасаввуфий олим сифатидаги маҳоратини тўлиқ намоён эта олган.

Й.В.Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони” “Муғаннийнома” қисми билан бошланади. Унинг бошланишида эса “Ҳижрат” шеъри келтирилган. Бу шеърда шоир Шимол, Мағриб, Жанубда тахтлар қулаб, ҳаммаёқ хароб бўлиб турган бир пайтда Шарққа ҳижрат қилиш зарур деб ҳисоблайди. Негаки, Шарқда бу дунёнинг ўткинчи ҳою ҳавасларига берилиш бефойдалигини англаган, ҳаммаси Оллоҳ иродаси билан боғлиқлигини тушуниб, фақат унгагина ишқ қўйган инсонлар етишиб чиққанини, улар таълимоти тўғрилиги боис эргашиш мумкинлигини билган. Шу ишонч билан шоир ёзади:

Унда ишқу маю мутриб

Ҳамда Хизр суви бордир,

Бокий умр сенга ёрдир.

Шу тариқа шоир хаёлан чўпонларга ҳамроҳ бўлиб, дашту сахро кезиб, қаҳва, шохи, мушку анбар савдоси мақсадида карвон билан шому сахар йўл юриб, бекас ва ҳеч ким билмас сўқмоқлардан юриб, беҳад хатарли қоялардан ўтиб, Шарққа йўл олади. Бу машаққатли сафар давомида шоир Ҳофиз байтлари ҳаммага рухий мадад бўлишидан,

Gulruh Jurakulova. DESCRIPTION OF THE THEME EDUCATION IN THE NOVEL “JANE EYRE” BY CHARLOTTE BRONTË	183
Sohibova Zarnigor Nusratilloevna. O‘ZBEK SHE‘RIYATIDA QISH FASLI TASVIRI VA RAMZIY MA‘NO	185
М.М.Махмудова. “Ғарбу-Шарқ девони”даги тасаввуфий ғоялар Садриддин Салим Бухорий таржимасида.....	187
Жумаев Акмал Ахматович. “ҚУШ-РУҲ” БИЛАН БОҒЛИҚ ЭЪТИҚОДИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ НЕМИС ВА ЎЗБЕК ЭРТАКЛАРИДАГИ ЎХШАШ ТАЛҚИНИ	191
Sharipov Mamur Mansurovich. THE PROBLEM OF INTERTEXTUALITY IN MODERN LITERATURE.....	194
Umarova Gulandom Nasilloevna. ABDULLA QAHHOR “ASROR BOBO” НИКОЯСИ ТАҲЛИЛИ.....	195
Qudratova Sitara. LUG‘ATLARDA VA ZAMONAVIY ILMIY ADABIYOTLARDA “МА‘NAVIYAT” TUSHUNCHALARINING TAHLIL ETILISHI	198
Nasriyeva Guzal Zulfiddin Kizi. SOCIOLOGICAL APPROACH INTO LITERATURE.....	199
4-ШЎБА. ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК ВА ЭЛЕКТРОН ФОЛЬКЛОР	202
Nilola Safarova Oxunjonovna. ОТА-ОНА FARZANDGA QO‘SH QANOTDIR.....	202
Fayzullayev Otabek Muxammadovich, Ziyadullayeva Aziza Akmalovna. INGLIZ ERTAKLARIDA RANG RAMZIYLIGI	205
Файзуллоев О.М., Мухамадова А.О. ФОЛЬКЛОР АСАРЛАРИНИ ТАРЖИМА ҚИЛИШДАГИ ЕТАКЧИ УСУЛЛАРГА ХОС АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАР	208
Файзуллоев О.М., Мухамадова А.О. РЕАЛИЯЛАРНИ ТАРЖИМАДА ҚАЙТА ТИКЛАШ	211
Muqimova Gulnora Rashidovna. O‘ZBEK BOLALAR FOLKLORIDA FITONIMLARINING KO‘CHMA MA‘NOLARI LINGVOPOETIKASI.....	213
Rustamova Feruzabonu. "FRANSUZ VA O‘ZBEK ERTAKLARINING QIYOSIY TAHLILI ("UCH OG‘A-INI BOTIRLAR" VA "ETIK KIYGAN MUSHUK" ERTAKLARI MISOLIDA)"	215
Nilufar Zokirova Hamidovna. O‘ZBEK XALQINING KENJA O‘G‘IL HAQIDAGI ERTAKLARI, TO‘PLAMLAR NASHRI VA O‘RGANILISHI	218
М.Ё.Рўзиева. ЎЗБЕК ФОЛЬКЛОРИДА РАНГЛАР БИЛАН БОҒЛИҚ МИФОЛОГИК ҚАРАШЛАР МОҲИЯТИ.....	220
Jumayev Erkin Boltayevich, Xudoyev Samandar Samatovich. Humbolt ta‘limotida ruh va til talqini	224